

TARTU ÜLIKOOLI VILJANDI KULTUURIAKADEEMIA

Rahvusliku käsitöö osakond

Rahvusliku tekstiili eriala

Maria Merimaa

TARVASTU TANU KUJUNEMINE

18. SAJANDI LÕPUST KUNI 19. SAJANDI LÕPUNI

Seminaritöö

Juhendaja: MA Kristi Jõeste

Viljandi 2011

SISUKORD

Sisukord

SISUKORD.....	2
SISSEJUHATUS.....	3
1. PAIKKONNA LÜHIAJALUGU.....	5
1.1. Tarvastu kihelkond	5
1.2. Paistu kihelkond	6
1.3. Tarvastu ja Paistu kihelkonna naise rõivastus	6
2. TARVASTU TANUDE TÜPOLOOGIA	8
2.1. Mulgirätid ehk esimese perioodi tanud.....	8
2.2. Teise perioodi pika sabaga tanud	10
2.3. Kolmanda perioodi lühikese sabaga tanud.....	12
3. TARVASTU TANUDE ORNAMENTIKA	16
3.1. Tanumaali nurga- ja äärekirjade ornamentika	16
3.1.1. Esimese arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted.....	16
3.1.2. Teise arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted.....	17
3.1.3. Kolmanda arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted.....	18
4. TARVASTU TANU KANDMISTAVAD.....	20
4.1. Tarvastu tanu kandmisest.....	20
KOKKUVÕTE.....	23
KASUTATUD MATERJALID	25
LISAD.....	28
LISA 1. JOONISED	28
LISA 2. FOTOD KOOS ESEMEKIRJELDUSTEGA.....	35
LISA 3. TABELID.....	65
SUMMARY.....	66

SISSEJUHATUS

Tanu on ajast aega olnud naise au. I. Manninen on kirja pannud vanasõna „Meest arvatakse mütsist, naist tanust“ (1927, 34). Lisaks praktilisele funktsioonile oli tanudel ka oma märgiline süsteem, mille järgi võis oletada kandja sotsiaalset seisundit, perekonnaseisust ning ealist erinevust. Tanu oli abielunaise peakate, kuid see pandi pähe ka tüdrukule, kes last ootas.

Seminaritöö teemaks on „Tarvastu tanu kujunemine 18. sajandi lõpust kuni 19 sajandi lõpuni“. *Tarvastu tanuks* (*mulgirätt, pearätt, rätt, tanu*) nimetati lahtiselt enamvähem kvadraatset (85-120 cm) linasest, hiljem puuvillasest või *kirmiriidest* (tüllist) rätikut punase, üleni täisõmmeldud otsaesise-äärega (*maaliga*) ning suurte punaste ristkirjadega külgäärtel (Manninen 1993, lk 32). Tarvastu tanud olid tuntud oma rikkalike tikandite poolest. Teema sai valitud, kuna tikkimine on autori üks meelistegevustest. Teiseks põhjuseks on tanudel esinevad maalid, mis on eesti rahvarõivastuses ainulaadsed ning omased vaid Lõuna-Viljandimaale. Tanumaal on tanu otsaserva(de)s asetsev (3,5-7 x 39-51 cm suurune) üleni täistikitud punane pind. Tarvastu tanusid on seni vähe uuritud ja puudub põhjalik ülevaade Tarvastu ja Paistu kihelkonnas valmistatud tanudest. Peamiseks uurimisobjektiks on Tarvastu tanu muutumine ajas – nii maali ja selle äärekirjade, kui nurga- ja hõlmakirjade areng. Lisaks uurin värvi- ja materjalikasutust, pärlite lisandumist ning erinevate tikkepiistete kasutamist.

Seminaritöö eesmärgiks on uurida, miks ja kuidas on Tarvastu tanu, maal ja selle äärekirjad, nurga- ning hõlmakirjad 18. saj. lõpust kuni 19. saj. lõpuni muutunud. Uurimuse käigus selgitatakse välja, millised olid Lõuna-Viljandimaa Tarvastu tanud, kuidas toimus tehnoloogiline areng, millised olid maalide ning nurga- ja hõlmakirjade värvid, mustrid, materjalid ja tikkepiisted. Uurimuse hüpotees põhineb arvamusel, et Tarvastu tanud ei ole nii ühesugused kui üldiselt arvatud on. Seda nii tegumoe, materjali kui ka tikandite osas. Uurimistöö kirjalikuks aluseks oli Viljandi Muuseumi (edaspidi VM) ja Eesti Rahva Muuseumi Heimtali Muuseumi (edaspidi ERM HM) etnograafiakogust kogutud esemete info (esemekirjeldused). Illustreerimiseks on kasutatud eelpool mainitud VM kogudes olevaid fotosid. Kvalitatiivse uurimuse teostamiseks koguti andmeid, kasutades kirjeldavat materjal-vaatlust. Kogutud andmed annavad üldiseloostuse Lõuna-Viljandimaa Paistu ja Tarvastu kihelkondades valmistatud

Tarvastu tanude kohta.

Üldkogumi moodustavad Paistu ja Tarvastu khk-s 19. saj. jooksul valmistatud tanud. Kokku oli uuritavaid tanusid 58, neist 49 asus VM-s, 9 ERM HM-s. Tulevikus on kavas vaadelda ja andmeid koguda Eesti Rahva Muuseumi etnograafiakogus leiduvate Tarvastu tanude kohta.

Töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis antakse ülevaade uuritavast piirkonnast ning seal levinud naiserõivastusest. Teises peatükis tuuakse välja Tarvastu tanu erinevad tüübid: esimese perioodi *mulgirätik*, teise perioodi *pika sabaga tanu* ja kolmanda perioodi *lühikese sabaga tanu* (sabaots pöörati üles kuklasse kahekordselt). Kolmas peatükk keskendub Tarvastu tanu ornamentikale, nii maali, nurga- kui hõlmakirjade osas. Lisaks uuritakse tehnoloogilisi andmeid – värvi, materjali ja pistete kasutust. Neljandas peatükis keskendutakse neiu ja naise peakatte kandmisele ning selgitatakse välja, kas nende peakatetes oli erinevusi ja milles need väljendusid.

Seminaritöös tuginetakse erinevatele Eesti rahvakultuurist ja rahvarõivastest kõnelevatele raamatutele ning artiklitele: Tiina Jürgeni artiklid „Paistu rahvarõivad“ ja „Tarvastu rahvarõivad“ Viljandi Muuseumi aastaraamatutest, I. Mannineni „Etnograafiline sõnastik“ ja „Eesti Rahvariiede ajalugu“, G. Ränk „Vana-Eesti rahvas ja kultuur“ jt.

1. PAIKKONNA LÜHIAJALUGU

Peatükis antakse ülevaade Viljandimaa jagunemisest Põhja- ja Lõuna-Viljandimaaks, viimast nimetatakse ka Mulgimaaks, ning Lõuna-Viljandimaale jäävatest kihelkondadest. Põhjalikumalt käsitletakse Paistut ja Tarvastut, kuna seminaritöös uuritavad VM ja ERM HM kogudes olevad tanud olid valmistatud just neis kihelkondades.

„Sakala e. Viljandimaa on Lõuna-Eesti etnograafilise ala läänepoolne osa“ (Linnus 1973, lk 21). 19. sajandi teisel poolel kuulus Viljandimaa koosseisu 8 kihelkonda: Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Põltsamaa, Pilistvere, Viljandi, Helme, Paistu ning Tarvastu (vt lisa 1, kaart 1). Viis esimest kuulusid Põhja-Viljandimaa, kolm viimast aga Lõuna-Viljandimaa alla. Mulgimaa osaks loetakse ka Karksi ning Halliste kihelkondi endiselt Pärnumaalt. (Praust, V. Eesti mõisaportaali)

1.1. Tarvastu kihelkond

Tarvastu on üks vanemaid kiriklikke kihelkondi. (Praust, V. Eesti mõisaportaali) Tarvastu kihelkond kuulus etnograafiliselt koos Paistu ja Helme kihelkonnaga Lõuna-Viljandimaa Ida-Mulgimaa rühma, mille keskuseks on traditsiooniliselt peetud Tarvastu kihelkonda (Jürgen 2000). Tarvastu kihelkond hõlmas nüüdse Tarvastu valla (v.a. Kärstna ümbrus). 1225 on kroonikas mainitud Võrtsjärve-äärset kirikukihk-a (on oletatud, et see on Tarvastu), 1234 Tarvastu (Tarvis) preestrit. (EE 1996 *sub* Tarvastu khk.)

Ärkamisajal oli Tarvastu rahvuslikult meelsuselt üks iseteadvamaid ja ürituste korraldamises esirinnas seisvaid kihelkondi nii kohalikus kui ka ülemaailses ulatuses. Siin oldi tihedas kontaktis esijoonel Paistu kihelkonna tegelaskonnaga, toetades ja mõjutades üksteist vastastikku. Majanduses tegi kihelkond 19. sajandi teisel poolel suuri edusamme. Seda soodustasid talude suurus, lina- ja kartulikasvatuse ning üldse edumeelsem põllupidamine. (Tarvastu vald)

1.2. Paistu kihelkond

Paistu kihelkond on samuti üks vanemaid kihelkondi. See hõlmas nüüdse Paistu valla ning Halliste ja Pärsti valla osi, ulatudes Heimtalist Pahuvereni ja Õisust Holstreni (EE 1994 *sub* Paistu khk.). Paistut on esmakordselt kirjalikes allikates mainitud 1234. aastal seoses kirikuga, mis oli kihelkonna keskuseks. Orduaegsetes ürikutes on Paistut nimetatud Paistel, Paystele ja Peystel. Ordu ajal kuulus Paistu administratiivselt Karksi foogtkonda ning Paistu kihelkonnas oli 4 vardjat ja 12 kubjast, seega 12 küla. 19. sajandi keskpaigas hakkasid toimuma muudatused majanduselus. Liivimaa 1849. a. talurahvaseadusega oli avatud tee üleminekuks raharendile ja talude päriseksostmisele. Raha saamiseks käidi metsatööl, kooriti pütivitsu, põletati lupja, tehti anumaid, kedrati lõnga ja kooti kangast. Kõige rohkem andis tulu linakasvatus. (Paistu vald)

1.3. Tarvastu ja Paistu kihelkonna naise rõivastus

Tarvastu, Paistu ja Helme kihelkonnad kuulusid Lõuna-Viljandimaa Ida-Mulgimaa rühma ning olid vastuvõtlikumad naaberaladelt laenatavaile nähtustele. Sealsed naisterahvad olid uuendusmeelsemad kui Lääne-Mulgi naised. Ida-Mulgi piirkonnale oli iseloomulik geomeetiline kiri. Hallistes ja Karksis kaunistasid 19. saj. vanad taimeainelised tikandikirjad naiste pulmarõivaid, Tarvastus esines selliseid tikandeid vähem. Üldiselt valitsesid erilaadsed punased, mõnede taimeliste sugemetega geomeetrilised kirjad. (Jürgen, 2000) Nähtavasti peegeldab see pilt tumedate taimustrite varasemat laiemat levikut ning nende järkjärgulist taandumist Tarvastu punaste geomeetriliste kirjade ees (Vunder 1992, lk 15).

18. saj. lõpul valitses Paistu naiserõivastuses veel arhailine taimeaineline värviline tikand. 19. saj. viimasel veerandil oli aga valitsevaks saanud punase *maagelõngaga* (punane linane või puuvillane lõng) tikitud geomeetiline ristpistetikand. Seda nii särgi, põlle kui pearäti puhul.

Nii Tarvastu kui Paistu naiseülikonda kuulusid 19. saj. keskel peenest linasest riidest särk, pikitriibuline villane seelik või linane *pallapool* (suveselik), linane rüü, must villane pikk-kuub, kasukas, põll, vöö, Tarvastu tanu *ehk mulgirätik* (Jürgen, 2000). Nimetus *mulgirätik* ei ole rahvaomane, rahvas kasutas nimetusi *pearätt*, *linik*, *linuk*, „*Tarvastu tanu*“ või lihtsalt *tanu*. (Manninen 1927, lk 65) Käes kanti kindaid, jalas laia sääremarjaosaga sukki ning jalanõudena

pastlaid. (Jürgen, 2000)

Mulgirätiku kõige vanemat astet esindab Halliste-Karksi pearätt, mida kanti 18.-19. sajandini. See oli valgest linasest riidest, ilma igasuguste ilustisteta ühe meetri laiune rätt, mis köideti kolmnurkseks kokkumurtult kuklasse (vt Lisa 1, joonis 4). Järgmine aste on nn päris *mulgirätik*, mis erines eelnevalt kirjeldatust nii pähesidumis viisi kui ka kahe punase maali osas. See seoti kahte nurka pidi pähe nii, et üks serv jäi otsmikule, teine rippus seljale (vt Lisa 1 joonis 4). Selle täisrāti hilisem variant on ülesmurtud sabaga *poolrätt* ehk Tarvastu tanu. (vt Lisa 1 joonis 4) (Kaarma & Voolmaa 1981, lk 40) „19. sajandil kanti Tarvastu tanu peale Tarvastu veel Paistu, Helme ja osalt Viljandi kihelkonnas pühapäeva- või pidutanuna“ (Jürgen, 2000).

2. TARVASTU TANUDE TÜPOLOOGIA

Lõuna-Viljandimaa kihelkondades olid kasutusel nii argi- kui ka pidulikud tanud. Nii nagu pidulikel Tarvastu tanudel, oli ka argitanudel punane väljaõmmeldud *maal*. Tanu ise oli aga väikesemõõduline, koosnedes rööpküliku kujulisest riidetükist, mis oli murtud kahekorra, ääred õmmeldud ühest küljest kokku ja varustatud teisel küljel kurrupaelaga. (Manninen 1927, lk 70) Siinkohal neil tanudel pikemalt ei peatu. Küll aga kirjutatakse lahti Tarvastu tanu kolm arengujärku, mis käesolevas peatükis jäävad pigem üldistavateks kirjeldusteks. Kolmandas peatükis keskendutakse põhjalikumalt Tarvastu tanu ornamentikale.

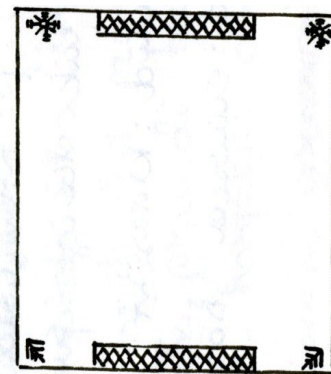
Esmapilgul võib tunduda, et pidulikud Tarvastu tanud olid üpris sarnased, kuid tegelikult erinesid nad nii tehnoloogiliselt kui ka kandmisviisilt. Alates vanimast võib tanusid liigitada: *mulgirättideks* ehk esimese perioodi tanudeks, *pika sabaga* ehk teise perioodi tanudeks ja *lühikese sabaga* ehk kolmanda perioodi tanudeks. (Linnus 1973, lk 28)

2.1. Mulgirätid ehk esimese perioodi tanud

Vanimad ehk esimese perioodi tanud ei olegi tegelikult tanud, vaid neid liigitatakse rättide hulka. Need rätid olid kasutusel 18. saj. lõpul ja 19. saj. algul (Kont, 2006). Nad olid lõikelt veidi piklikud ja mõõtmed jäid üldiselt 85-95 cm ulatusse (vt joonised 1 ja 2). Rätiku mõlema otsa keskmine osa oli 2-5 cm kõrguselt kaunistatud tiheda katva tikandiga, jättes nurgad umbes 15-17 cm pikkuselt vabaks. Sellist kaunistust nimetati *maaliks*. Rätiku nurkadesse oli tikitud *nurgakiri* ja hõlmadele üksikud üsna väikesed motiivikesed. Osadel rättidel puudus hõlmakiri sootuks. Rätikute ääred kinnitati värviliste äärepistetega. Rätiku sidumisviis oli järgmine: rätik seoti pähe nii, et üks maaliga äär asetati poole lauba kõrgusele ning sama ääre nurgad sõlmiti kuklas üle seljal rippuva rätiku osa. Kuna rätiku maalid ei olnud ühesugused, siis kasutati sidumiseks nii ühte kui teist rätiku maaliga otsa. (Linnus 1973, lk 28)

Joonis 1. Naine mulgirätikuga,
Paistu. (Manninen 1927, lk 71)

Joonis 2. Tanu laiali laotatuna
(M. Merimaa)

Ainult esimese perioodi tanud olid valmistatud kodukootud linasest riidest. Kahe hilisema perioodi tanud olid enamasti valmistatud puuvillasest poeriidest, kuid leidis ka tüllmaterjalist tanusid. Vanematel rätidel on kaks äärekirja, see tähendab kaks maali kummaski rätiku otsas ja nurgamotiivid. Mulgirätiku hõlmu ääristati kahes suunas üleloomispistetega, millest hõlmade äärtel kujunesid ristid. Tihtipeale piirati need pistes veel varspistes joonega (vt Lisa 2 VM 3543/ E286) Põhiliseks kaunistuseks võib aga siiski lugeda pigem maali kui nurgakirju. Tanu maalide teostus on mitmesugune. Maalid on teostatud rist- ja ristikpistes. Osadel on nii taust kui ka värviline kiri maalil tikitud vaid ristpistes. Eks see ole nõ maitse asi, kuid H. Linnus on neid nimetanud kõige kaunimateks maalideks. (*ibid*, lk 28-29)

Maalikirju oli mitu erinevat varianti. Esimene: maalikiri koosneb ühest motiivist ning enamikul kirjadest on motiiv suletud nurgal seisvasse ruutu. Ruudud on reas ja moodustavad äärkirja (vt Lisa 2, VM 367/ E84 või VM 387/ E83). Teine variant oli nn siksakjoon, mis jaotas äärkirja kolmnurkseks (vt Lisa 2 VM 400/ E85 või VM 3543/ E286). Kolmandaks võib välja tuua

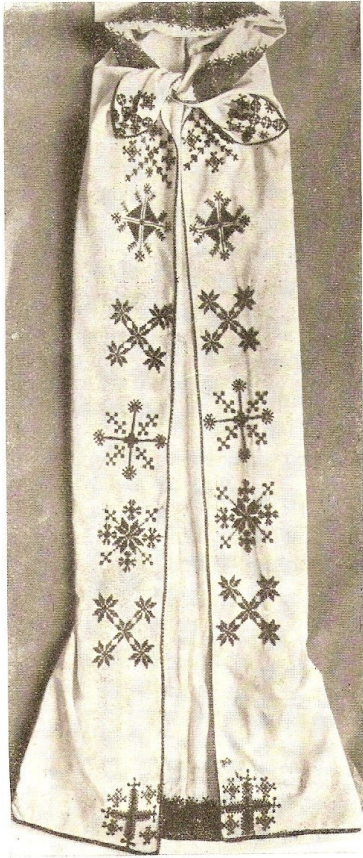
maalikirja kompositsiooni elemendi, milleks on küljele toetuv ruut (vt Lisa 2 VM 3543/ E286). Maalide servi ääristati üldiselt tiheda sämppiste reaga.

Esimese perioodi tanude hulka võiks liigitada järgmised VM ja ERM HM etnograafiakogu tanud:

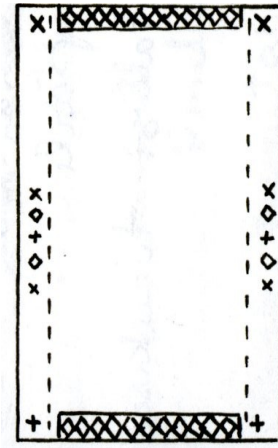
1. VM 367/ E84
2. VM 400/ E85
3. VM 2070/ E7
4. VM 387/ E83
5. VM 3543/ E286
6. VM 2924/ E77

2.2. Teise perioodi pika sabaga tanud

Teise perioodi tanud olid üsna sarnased esimese perioodi tanudele. Nende kandmisaeg jääb 19. saj. keskpaika (Kont, 2006). Ka need ei olnud veel nõ päris tanud, vaid kuulusid rättide hulka (vt joonised 1 ja 2). Erinevusi siiski leidis. Nimelt, teise perioodi tanudel oli seljal rippuv osa pikem – kuni 117 cm. Ka *maali* laius suurenes, 2-5 cm asemel olid need nüüd 5-6,5 cm laiused. Muutus toimus ka *hõlmakirjades*. Esimese perioodi tanudel leidis neid mõni üksik motiiv, teise perioodi tanudel oli neid aga üsna rohkesti ja üpris suuremõõtmelisi. Tikandi teostamise koha pealt tuli samuti muutus, nimelt tikiti nüüd *maal* räti paremale poolele, *nurga-* ja *hõlmakirjad* aga pahemale poolele. Tekib küsimus, et milleks see vajalik oli? Seda nõudis räti pähesidumise viis. See toimus järgnevalt: hõlmad langesid kirjaga väljapoole ja hõlmade vahelt jäi maali parem pool paistma. Kuna selle perioodi rätikutel on kõik ääred tikitud ning tikand on kõige rikkalikum, siis võib neid pidada kõige toredamateks peakateteks. (Linnus 1973, lk 28)

Joonis 1. „Tarvastu tanu“, Tarvastu
(Kurrik 1938, lk 153)

Joonis 2. Tanu lahti laotatuna.
(M. Merimaa)

Teise perioodi tanud valmistati poest ostetud puuvillasest riidest, tikkimiseks kasutati villast lõnga. Pika sabaga tanude *hõlmakirjad* on rist- ja ristikpistes tikitud. Hõlmakirjade puhul kasutati koos ristikpistega ka vars-, ahel ja muid pisteid. Mõningad rätid said täienduse ka helmeste näol.

Nagu eelnevalt mainitud, suurenes teise perioodi tanude *maal*, vahel võis see olla kuni 7 cm kõrge. Äärekirja ehitus oli siiski esimese perioodi tanudega vägagi sarnane. Maalid tikiti rist-, ristik-, eel- ja sämppestes. Helmeste kasutusele võtuga muutuvad *maalikirjad* väljendusrikkamaks ning korduvate pinnakujundite piiramine nendega (hilmestega) toob kaunistusse selguse. Nii nagu esimese perioodi tanude puhul on ka teise perioodi tanude maalikirjadel erinevaid variante. Esimene: pisteread kujundavad enamasti tipul seisva ruudu (vt Lisa 2 VM 6793/ E367 või VM 9106/ E423:8). VM ja HM kogude teise perioodi tanudel rohkem variante ei esine, kuid H. Linnus on neid kirjeldanud järgnevalt: maalikirjades on esinenud nii

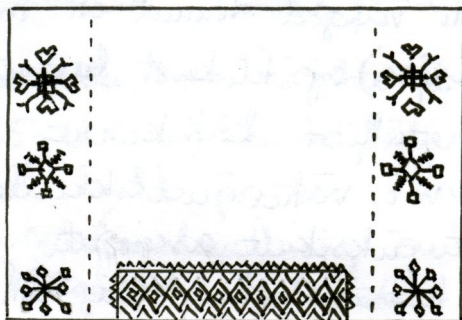
ristkülikute ridu, kui ka libiseva peegelduse võtet. Üsnagi ainulaadne on sõõriline taust. Lisaks on veel olemas kiri, kus kaunistuseks kujunevad kuusnurgad. (*ibid*, lk 30)

Teise perioodi tanude hulka võiks liigitada järgmised VM ja ERM HM etnograafiakogu tanud:

1. VM 1174/ E287	6. VM 6033/ E288
2. VM 4309/ E78	7. AR 175
3. VM 4307/ E86	8. AR 446
4. VM 2884/ E75	9. AR 689
5. VM 6793/ E367	10. VM 9411:1

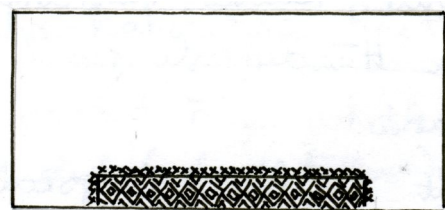
2.3. Kolmanda perioodi lühikese sabaga tanud

Kolmanda perioodi tanud on üldiselt lühema seljal rippuva osaga. Neid võiks VM ja ERM HM etnograafiakogude info põhjal jagada kolmeks: lühikese lahtiharutatud sabaga tanud, osaliselt ülespööratud sabaga tanud ning sabata tanud (vt joonised 1, 2, 3, 4).

Joonis 1. Lahtiharutatud sabaga tanu

(M. Merimaa)

Joonis 2. Sabata tanu (M. Merimaa)

Joonis 3. Kahekordseks pööratud sabaga

tanu, Paistu (Eesti rahvarõivad XIX

ja XX saj. algult, lk 47)

H. Linnus on kolmanda perioodi tanude kohta kirja pannud, et seljal rippuv osa lühenes seetõttu, et rätiku sabaots pöörati üles kuklasse kahekordselt. Tanule jäi vaid üks *maal* ning vähem *hõlmakirju*, kuna ülespööratud osa tikand ei jäänud nähtavaks. Selle järgi sai ka tanu uue nimetuse: ühe otsaga tanu. Tanu kuju muutus ka tänu sellele, et tanule anti püsiv kuju voltidesse korraldamisega. Hõlmakirjad jäid kõrvuti ning õmmeldi kergelt pistetega kinni. Kui oli vaja tanu pesta, siis tuli iga kord pärast pesemist uuesti nõeluda. On teada, et kolmanda perioodi tanu kanti ka argipäevadel. Esimese ja teise perioodi tanusid mitte, kuna need olid kallimad. Neid kanti vaid pidulikel sündmustel. Tarvastu tanud kadusid kandmiselt umbes 1880. aastal. (*ibid*, lk 28)

Nii nagu teise perioodi tanud, valmistati ka kolmanda perioodi tanud poest ostetud puuvillasest riidest. Tikand oli üldiselt villase lõngaga teostatud, aga uuematel tanudel võis see olla ka puuvillasest materjalist. Kolmanda perioodi tanude hõlmakirjad on samuti rist- ja ristikpistes teostatud. Võrreldes kolmanda perioodi tanusid esimese ja teise perioodi tanudega, siis vahe seisneb selles, et tanul on üks maal, üks paar nurgakirju ja kummalgi hõlmal kaks motiivi. Neil tanudel, mis on vanematest tanudest ringi tehtud on hõlmamotiive rohkem. Leidub ka väga suurte hõlmakirjadega tanusid. (*ibid*, lk 30)

Juba teise perioodi maalikiri oli tänu helmeste lisandumisele veidi selgem ja konkreetsem kui esimese perioodi maalidel. Kolmanda perioodi maalide tunnuseks on samuti selgus. Ka neil maalidel korduvad tipul seisvad ruudud, kuid need on piiratud helmesridadega ja omakorda nende sees on helmestest kirjad (vt Lisa 2 VM3529/ E22 või VM 1928/ E46). Leidub ka nõ helmestest tehtud ringikujulisi motiive (vt Lisa 2 VM 9411:2 või VM 3537/ E14). Ühe otsaga tanude maalikirjad on täiuslikumad ja säravamad kui teiste perioodide maalid. Maalikirju piirab välisäärel tugev pisteääris, räti sisepoollel aga kitsas äärkiri. Äärekirjaks on üldiselt üks korduv või kaks vahelduvat motiivi. Pistetena on kasutatud rist-, ristik-, madal-, kast- ja sämppestet.

„Tõenäoliselt on Tarvastu tanu, nagu me teda kohtame selle kujunemise lõppjärgus, varemini olnud palju laiema levikuga. Niisugusele võimalusele viitab nimelt see nähtus, et vanemad tanud terves Põhja-Eestis – Vigalast kuni Alutaguseni ja Soome lahest kuni Põhja-Viljandini ja Tartumaa kihelkondadeni – on oma põhijoonelt hilisematele Tarvastu tanudele väga sarnased, kuigi nende kokkupanu on kindlam ja ilustused põhjaeestlase maitsele vastavamad. Et siin on tegemist ühe linikukujulise peakatte järglasega, seda tõendab muuseas ka selle tanu nimetus linuk või sabaga tanu“. (Ränk, 1996, lk 118)

Kõigi kolme perioodi tanude nurgakirjad on ehitatud samal põhimõttel kui tanude hõlmakirjade motiivid. Üldiselt koosnes hõlma äärekiri eraldiseisvatest motiividest, 3-11 tükki. Kui motiivi oli kaks, siis nad lihtsalt vaheldusid. Kui erinevaid motiive oli rohkem, siis peegeldusid hõlma äärekirja mõlemad pooled keskmotiivi telje suhtes. Oli ka selliseid tanusid, kus kõik motiivid erinesid üksteisest. (Linnus, lk 30)

Kolmanda perioodi tanude hulka võiks liigitada järgmised VM ja HM etnograafiakogu tanud:

A: Sabata tanud:

1. VM 2761/ E194
2. VM 2403/ E292
3. VM 2924/ E77

B: Kahekordseks pööratud sabaga tanud:

1. VM 3084/ E190	10. VM 392/ E11
2. VM 9309	11. VM 1173/ E284
3. VM 398/ E10	12. VM 6071/ E285
4. VM 2693/ E13	13. VM 370/ E82
5. VM 9106/ E423:4	14. VM 3531/ E78
6. ERM HM 901	15. VM 326/ E3
7. VM 9108/ E	16. VM 304/ E2
8. VM399/ E1	17. VM 9176/ E
9. VM 351/ E12	

C: Lühikese (lahtiharutatud) sabaga tanud:

1. VM 2420/ E18	12. AR 178
2. VM 1928/ E16	13. ERM HME 1071
3. VM 3126/ E21	14. VM 2238/ E17
4. VM 3529/ E22	15. VM 9411:2
5. VM 9194/ E	16. 2355/ E291
6. VM 3537/ E14	17. VM 2422/ E19
7. VM 2069/ E15	18. VM 9284/ E420:5
8. VM 2724/ E20	19. VM 3523/ E23
9. VM 9265	20. AR 574
10. VM 1352/ E290	21. AR 486
11. VM 1172/ E283	22. AR 181

3. TARVASTU TANUDE ORNAMENTIKA

Eelmises peatükis mainiti põgusalt tanude maali-, nurga- ja äärekirju. Järgnevalt keskendutakse kolme eelmainitud kirja ornamentikale. Lisaks uuritakse milliseid ning mis värvi materjale on kasutatud kirjade valmistamisel. Tehnilise poole pealt selgitatakse välja tikandis kasutatavad pisted.

3.1. Tanumaali nurga- ja äärekirjade ornamentika

Nagu eelnevas peatükis selgus on Lõuna-Viljandimaa tanudel kolm arengujärku: esimene, teine ja kolmas periood. Selguse mõttes oleks otstarbekas maali, nurga- ja äärekirjade arengut käsitleda, võttes aluseks need kolm perioodi. Järgnevates alapeatükkides püütakse välja tuua kolme perioodi kirjade ornamentika sarnasused ja erinevused.

3.1.1. Esimese arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted

Teadaolevalt oli esimese arengujärgu rättildel kummaski otsas üks *maal*. Maalid ei olnud ühesugused. VM-s vaadeldud maalide kõrgus varieerus 1,4-4 cm-ni. Maalide pikkus oli 45-56 cm. HM-s ei leidunud ühtegi tanu, mida oleks saanud esimese arengujärgu alla liigitada. Kõik tanud, mis on paigutatud esimesse arengujärku, olid valmistatud linasest kangast, välja arvatud üks – VM 2924/ E77. Võimalik, et see tanu on ka teisest arengujärgust, kuid imeväike maalikiri, kõigest 1,4 cm laiune, lubab oletada, et tegu võib siiski olla esimese arengujärgu tanuga. Jättes kõrvale viimasena mainitud tanu, siis võib tõdeda, et kõigil viiel tanul olid olemas nurgakirjad (VM 367/ E84; VM 400/ E85; VM 2070/ E7; VM 387/ E83; VM 3543/ E286). Kõik nurgakirjad erinesid üksteisest. Enamasti oli tegu geomeetrilise ornamendiga, mis oli tikitud ristpistes,

kasutades villaseid lõngu. Tanu VM 3543/ E286 puhul võib aga näha arhailise taimornamendi *sõõri* kasutamist nurgakirjana. Lisaks ristpistele kasutati nurgakirja puhul ka sämppestet. Maalide äärekirjad olid geomeetrilise tikandi sugemetega (VM 387/ E83), kuid samas ka arhailise taimornamendi mõjudega (VM 3543/ E286) või puudusid kirjad üldse (VM 2070/ E7 või VM 400/ E85). Kasutati, rist-, madal- ja varspistet.

Maalid olid tikitud nii rist-, kast-, vars-, ristik- kui ka madalpistes. Lõngavärvid olid küllaltki tumedad. Maali põhjad olid üldiselt punased. Kaldruudud, ristid, kolmnurgad jm ornamendid olid tikitud kas roheline või erinevat tooni siniste lõngadega. Tanu VM 2020/ E7 on valmistatud aga rooskas-punasest *maagelõngast*.

Esimese perioodi tanudel olid kas äärmiselt väikesed äärekirjad või puudusid need sootuks (Linnus 1973, lk 28). Viiel tanul kahest on äärekirjad olemas, VM 3543/ E286; VM 400/ E85. Värvid, lõngad ja tikkepisted olid samad, mis maali ja nurgakirjade puhul.

3.1.2. Teise arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted

Teise perioodi rätid olid valmistatud peaaesjalikult valgest puuvillasest poekangast. Nii on neid mainitud ka esemekirjeldustes. Sama materjali kohta on kirja pandud „valge pesuriie“. Kuid esines ka erandeid, nimelt tülli näol (VM 6793/ E367). VM 4307/ E86 on kanga materjali kohta kirjutatud „valge puuvillane silmiline poeriie“. VM 6033/ E288 kirjeldus on järgnev: „valge õhuke poeriie“.

Teise perioodi rätidel oli samuti kaks maali nagu esimese perioodi omadel, kuid need olid laiemaks muutunud. Vaadeldud üheteistkümne tanu, neist kolm asus ERM HM-s ja kaheksa VM-s, maalide kõrgus ulatus 3,5-7 cm-ni. Maalide pikkus oli 39-50 cm. Maalid olid enamasti tikitud ristikpistes (VM 4307/ E86), kuid esines ka ristpiste maale (VM 9106/ E423:8) ning üks tanu, mille maalid olid punasest villasest kangast (VM 2884/ E75). Lõngavärvid olid erineva tumedusastmega punased, sinised, rohelist, valged, hallid ja mustad. Järk-järgult hakkasid

maalidele ilmuma ka pisikesed helmed, mis enamasti ei olnud mitte kuldsed, vaid sinised, valged, kollakad, oranžid, punased (VM 9106/ E423:8; AR 446). Maalide äärekirjad olid üldjoontes sarnased esimese perioodi kirjadega, kuid nüüd oli näha seda, kuidas kaks motiivi vaheldusid (VM 6033/ E288; VM 6793/ E367). Endiselt tehti nii arhailisi taimeainelisi kui ka geomeetrilisi motiive. Pisted olid samad nagu esimese perioodi äärekirjadel: rist-, vars-, madal- ja sämpipiste. Ühe kirja puhul võis näha aga põlvikpistet (VM 4307/ E86). Maali ornamentikas figureerisid endiselt kaldus nelinurgad, kolmnurgad, suuremad ja väiksemad ristikujutised ning oli ka arhailise taimornamendi motiive.

Tanude nurgakirjad olid muutunud suuremaks. Endine oli aga see, et kahte ühesugust nurgakirja ei leidunud. Otsest järeletegemist olevat harva ette tulnud. „Võeti küll märku teiste pearättidelt, kuid selle juures püüdis igaüks oma osavust kirjas võimalikult iseseisvalt avaldada ja leida midagi uut, eeskujust lahkuminevat“ (Manninen 1927, lk 66). Kindlamalt oli paigas tanu tehnoloogia, osaliselt värvikasutus (nt *maal*, mis tikiti punase lõngaga) ja kirjade paigutus (nurga- ja äärekirjad), kuid iga meister sai olla loov ning tikkida meelepäraseid ornamente. H. Linnuse andmeil osteti mulgirätid enamasti laatadelt või lasti teha mõnel spetsialistil. Tanude hind oli tolleaegse raha järgi 1,5-4 rubla, kuid tanusid valmistati ka ise. Kui tanukiri oli vilumatult teostatud, motiivide valik ebasobiv ning pisted ebaühtlased, siis võis oletada, et tanu oli valmistatud kodus. Kehvema põllupinnasega aladel tehti palju tikkimis- ja muid töid kodus, kuigi maata inimeste hulgas oli tikkijaid, targeldajaid, triikijaid jne. (1973, lk 29) Ka hõlmakirjad suurenesid ning varasemate üksikute motiivide asemel oli nüüd reas palju rohkem erinevaid kirju. Tikanditeks kasutati villast lõnga. Peamised pisted olid rist-, vars-, sämp- ja ristikpiste.

3.1.3. Kolmanda arengujärgu maalide, ääre- ja nurgakirjade ornamentika, materjali- ning värvikasutus, tikkimispisted

Kolmanda perioodi tanud olid enamasti puuvillasest poeriidest valmistatud, mõnes kirjelduses oli sama materjali kohta märkus „valge pesuriie“ (nt VM 2403/ E292), kuid leidis ka tüllilaadsest materjalist tanusid (nt VM 6071/ E285), mille kirjelduses on materjali nimetatud „hõre poeriie“).

Kolmanda perioodi tanud olid läbi teinud suurima muutuse. Esimese ja teise perioodi tanudel oli kaks maali, kolmanda arengujärgu tanudel vaid üks. Selle tingis tanu lõikeline erinevus. Pika sabaga tanust oli saanud lühikese sabaga tanu. Nüüd pöörati tanu sabaots üles kuklasse kahekordselt, . Ülespööratud otsa tikand ei jäänud nähtavaks, mistõttu teist maali ega osa hõlmakirjadest ei tikitud. Kolmanda perioodi *maalid* olid 3,5-6 cm kõrged ja 38-52 cm pikad. Maalid olid suuremas osas tikitud ristikipistes (nt VM 2693/ E13), aga leidis ka ristpistes maal (VM 3084/ E190). Kolmanda perioodi maalidele on iseloomulik kuldsetest helmestest koosnev kiri, mis asub maali keskosas (nt VM 2238/ E17), mõned maalid olid terves ulatuses helmestikandiga kaetud (nt VM 1928/ E46 või VM 2355/ E291). Üldiselt olid helmestest kirjad 14-26 cm pikkused. Helmeskirjad moodustasid nii kaldruute (VM 3529/ E22) kui ringimotiive (VM 3537/ E14). Lisaks leidis ka nõ segakirju, kus maali keskosa oli helmestikand ning äärekirjadeks värviliste villaste lõngadega tikitud väikesed vahelduvad motiivid (VM 2724/ E20). Ka kolmanda perioodi maalidel võis veel näha arhailise taimornamendi kasutust. Tikiti erinevaid oksa, elupuu ja risti motiive, nii lõngade kui helmestega. Maalide välimised otsaservad olid üle tehtud tihedas sämppistes, teist serva ääristas aga endiselt äärkiri. Kui varasematel perioodidel olid peamisteks äärepisteteks madal- ja ristpiste, teisel perioodil lisandus ka põlvikpiste, siis kolmandal perioodil jäid kasutusse nii eelnevate perioodide pisted ja motiivid kui lisandus ka uus – aedpiste. Eelneva kahe arengujärgu rätide äärekirjad olid üsnagi väikesed või puudusid sootuks. Kolmanda perioodi maali äärekirjad muutusid veidi kõrgemaks.

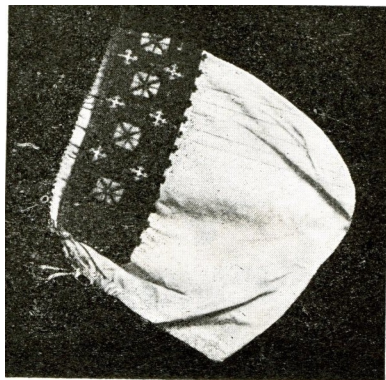
Võrreldes kahe eelneva perioodiga, muutusid kolmanda järgu tanude nurga- ja hõlmakirjad suuremaks. Hõlmakirjade motiivid võisid kohati 13-14 cm läbimõõduga olla. Reeglina olid hõlmakirjad suuremad kui nurgakirjad, samas leidis ka erandeid (nt VM 2724/ E20). Motiivideks olid kas ruudud või radiaalsed tähekujuandid (nt VM 3529/ E22; VM 2422/ E19). Palju kasutati ka risti põhimõttel kujundatud motiive, mida nimetati *ristilisteks ja pöörilisteks*. (Linnus 1973, lk 30). Valdavalt olid hõlma- ja nurgakirjad tikitud punase villase lõngaga, kuid leidis ka roheline, sinine, kollane, halli, musta ja valge lõnga kasutamist (nt VM 2069/ E15 või VM 2724/ E20). Uemate tanude kirjad võisid olla ka puuvillasest materjalist. Nurga- ja hõlmakirju tikiti rist-, ristik-, kast-, põlvik-, madal-, sämp- ja varspistes. Tanu servade ääristamiseks kasutati üleloomispistet, mis vahel oli omakorda piiratud veel vars- või ahelpiste reaga.

4. TARVASTU TANU KANDMISTAVAD

„Peakate on eesti naise ülikonnas kõige karakteristlikumaid osi“ (Manninen 1927, lk 33). Aastaajad tingisid selle, et talve peakate erines suvisest. Töö nõudis omamoodi peakatet, pidu- ja pühapäevad omakorda teistsugust peakatet. Peakate oli ka infokandja, selle järgi võis aru saada, kas tegu oli neiu või abielunaisega. (*ibid*, lk 33) T. Jürgen on kirjutanud Tarvastu tanu *maali* kohta: „Maali laius oli jõukuse ja uhkuse tunnuseks: mida rikkam keegi oli, seda laiemat maali ta kandis otsmikul“. (2000)

4.1. Tarvastu tanu kandmisest

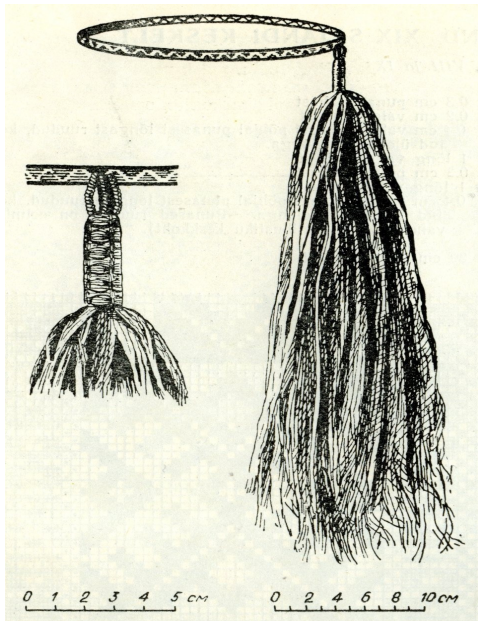
Seda rõivaeset oli lubatud kanda vaid abielunaistel. Nagu eelnevates peatükkides mainitud, oli tarvastu tanul kolm arengujärku. H. Linnus on kirjutanud, et kolmanda perioodi tanusid kanti ka argipäevadel, kuna need ei olnud nii kallid. Teise perioodi tanusid hoiti aga pidulikeks sündmusteks. (1973, lk 28) Igapäevaselt kanti ilma sabata ja kuklas kroogitud väikest tanu, mille ainsaks kaunistuseks oli esiääre tiheda tikandiga maal (vt joonis 1) (Jürgen, 2000)

Joonis 1. Argitanu, Tarvastu. (Manninen 1927, lk 81)

Mis sündmusi võib lugeda pidulikeks? Kindlasti pulmad, mis olid talurahva elus pea kõige tähtsam sündmus. Neiud alustasid juba varakult oma veimevaka täitmist. Naise tunnuse, milleks oli tanu või rätt, sai naine pulmapäeval, sellele vaatamata, et see päev vanematel aegadel ei tarvitsenud kokku langeda laulatamispäevaga. Vahel juhtus, et kiriklik laulatus oli tükk aega enne pulmi. Samas on teada, et laulatusest pulmadeni ei kandnud naine veel tanu. Teine seik on teada vanatüdrukute kohta, kes hakkasid juba halliks minema ning palusid õpetajalt luba end *tanutada* lasta (ehk pruudile abielunaise peakatte pidulik pähepanemine, Viires 2000, lk 291), et mitte näida vanatüdrukuna, või et pääseda mõisa teenijaks mineku kohustusest. Et häbist osaliselt pääseda, lasid ka last ootavad tüdrukud end tihtipeale tanutada. (Ränk 1996, lk116-117) Keskmisest pidulikum sündmus oli ka *varrudel* (ristsetel) ja peiedel käimine. Ülli Kont on oma seminaritöös „Lõuna-Viljandimaa naiste pidulikud peakatted“ kirjutanud järgmist: „Tõsine enesenäitamise koht oli aga pühapäevane kirik, kuhu pandi pearättegi mõnikord kaks tükki ühestikku. Kirikus vaadati teiste pealt mustreid ja uhkeldati oma oskustega. Siiski ei pidanud neid alati demostreerima, need pidid lihtsalt teatud momentidel seljas olema.“ (2006) On teada, et soojema ilmaga välja minnes pandi Tarvastu tanule peale valge rätik, mis seoti lõua alla. Vahel seoti üle tanu veel läbipaistev kirmirätt (tüllrätt), mis sagedasti oli tikitud värvilise villase lõngaga. Külмага kanti aga villast rätikut. (Jürgen, 2000)

Kui abielunaised kandsid tanu, siis mida kandsid Lõuna-Viljandimaa neiud? Vallalistel neiudel ei olnud luba tanu pähe panna. Neil oli vabadus käia palja ehk katmata peaga või *pealõngaga* (vt joonis 2). (Manninen 1927, lk 36-37) Tarvastu ja Paistu neidude pealõnga kanti pidulikel juhtudel, see oli pigem ehe kui kate. Pealõng koosnes kitsast kirivöötehnikas valmistatud ja võrukujuliselt kokku õmmeldud paelast ning varrega tutist. (Jürgen, 2000) Tutt oli suur „nagu pesukolgits“ (Manninen 1927, lk 37). See valmistati tumesinisest, punasest ja rohelisest villasest lõngast. Paela ja tutti ühendasid peened *pined* (pidepaelad), mis igaüks eraldi oli õhukese vaskspiraaliga ümbritsetud. Lisaks ehtefunktsioonile hoidis pealõng ka juukseid koos. (Jürgen, 2000)

Joonis 2. Pealõng. (Eesti rahvarõivad XIX ja XX sajandi algult 1957, lk 59)

KOKKUVÕTE

Käesoleva seminaritöö eesmärgiks oli uurida, kuidas on Tarvastu tanu - selle *maal* koos äärekirjade, nurga-ja hõlmakirjadega, 18. saj. lõpust kuni 19. saj. lõpuni muutunud. Selgitati välja värvi, materjali, ornamendi- ja pistete kasutus. Lisaks uuriti Tarvastu tanu kandmistavasid.

Uurimistöö tulemusena selgitati välja, et tarvastu tanul oli kolm erinevat arengujärku. Esimese, vanima perioodi tanud ehk *mulgirätid* olid kasutusel 18. saj. lõpust kuni 19. saj. alguseni. Nende mõõtmed jäid 85-95 cm ulatusse. Kummagi otsaserva ääres oli 2-5 cm kõrgune ja 15-17 cm pikkune maal. Maalidega samas reas rästi nurkades, olid nn nurgakirjad. Osadel rättidel olid ka teistesse servadesse ornamendid tikitud, neid nimetati hõlmakirjadeks. Esimese perioodi rätid olid valmistatud kodukootud linasest kangast. Tikandid teostati enamjaolt värviliste (punane, sinine, roheline) villaste lõngadega, esines ka *maagelõnga* kasutamist. Ornamentidena kasutati nii arhailise taimtikandi *sõõri* kui ka erinevaid risti motiive. Üldiselt võib aga öelda, et domineeris geomeetiline kiri. Tikiti rist-, ristik-, kast-, madal-, vars-, sämp- ja üleloomispistes.

Teise perioodi ehk *pika sabaga* tanud olid kasutusel kuni 19. saj. keskpaigani. Nende tanude seljal rippuv osa oli pikem, kuni 117 cm. Säilisid *maalid* kummagi otsaserva ääres, kuid varasema perioodiga võrreldes olid need laiemaks muutunud, viis kuni 6,5 cm. Selle arengujärgu tanu hõlma- ja nurgakirjad olid veidi suuremaks muutunud ning motiive oli rohkem reas. Tanud valmistati enamasti puuvillasest poekangast, mõni üksik eksemplar tehti ka tüllist. Ornamentidena kasutati aga endiselt nii vanemat arhailist taimainelist tikandit kui ka erinevaid geomeetrilisi ornamente. Tuleb tõdeda, et geomeetria oli siiski juba valdavaks kirjaks saanud. Tikandid teostati enamasti värviliste villaste lõngadega, järk-järgult hakkasid lisanduma ka helmed, mis muutsid *maalikirjad* selgemateks. Esimese perioodi pistetele lisandusid näiteks ahel- ja püvisilmpiste.

Kolmanda perioodi ehk *lühikese sabaga* tanud tegid läbi suurima muutuse. Tanude seljal rippuv osa lühenes (lõpuks olid tanud täiesti ilma sabadeta), see pöörati osaliselt üles, mis omakorda tingis selle, et tanule ei tehtud enam teist maali ega nii rohkete motiividega hõlmakirju. Maalid olid nüüd enamasti kaetud helmestikandiga, mis tõid kirjadesse veelgi rohkem selgust. Üksikuid helmeid lisati ka hõlmakirjadele, mis valdavalt olid punased ja geomeetriliste ornamentidega. Hõlmakirjad suurenesid märgatavalt. Tanud valmistati samast puuvillasest poekangast nagu teise perioodi tanud. Maalid olid suuremalt jaolt tikitud ristikpistes, mille peal siis omakorda helmestikand. Hõlma- ja nurgakirjad tikiti rist-, ristik-, kast-, ahel-, aed-, vars-, põlvik-, sämp- ja üleloomispistetes.

Pidulikku tarvastu tanu tohtisid kanda vaid abielunaised. Tütarlapsed kandsid punase-sinise-rohelisekirjut pealõnga. Naine sai tanu abiellumise puhul, toimus pidulik tanu pähepanemine ehk *tanutamine*. Lisaks pulmadele kanti tanu ka ristsetel ja peidel ning pühapäeval kirikusse minnes. Igapäevaselt kanti ilma sabata ja kuklas kroogitud väikest tanu, mille ainsaks kaunistuseks oli esiääre tiheda tikandiga maal

Uurimuse hüpotees osutus tõeseks, Tarvastu tanud ei olnud nii sarnased nagu üldiselt arvatud. Ei olnud kasutusel ainult üks tanutüüp, vaid koguni kolm. Kolm erinevat arengujärku tingisid erinevused tegumoes, materjalis, tikandite kirjades ja suuruses, värvi- ning helmeste kasutuses.

Lisaks käesolevale uurimistööle tuleks täiendava uurimise alla võtta ERM-i kogudes olevad Tarvastu tanud. Teema laiendusena võiks uurida, kas neid esines 18-19. sajandil ka teistes naaberkihelkondades. Kuna käesolevas uuringus keskenduti Tarvastu tanu muutumisele kolme arengujärgu alusel, siis edaspidine üks laiendus võiks olla ka kihelkondlike eripärade väljatoomine. Teise aspektina võiks uurida *mulgirättide* seost *linukitega*. Kuigi neid kanti Põhja- ja Kesk-Eestis, olid nad tegumoelt *mulgirättidele* väga ligilähedased.

KASUTATUD MATERJALID

KASUTATUD KIRJANDUS

Eesti Entsüklopeedia VII. 1994. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Eesti Entsüklopeedia IX. 1996. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Eesti rahvarõivad XIX ja XX sajandi algult. 1957. Eesti NSV Teaduste Akadeemia. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus

Kaarma, M. Voolmaa, A. 1981. *Eesti rahvarõivad*. Tallinn: Eesti Raamat

Kurrik, H. 1938. *Eesti rahvarõivad*. Tartu: Sihtasutus Eesti Rahva Muuseumi kirjastus

Linnus, H. 1973. *Tikand Eesti rahvakunstis II*. Tallinn: Eesti Raamat

Manninen, I. 1927. *Eesti rahvariiete ajalugu*. Eesti Rahva Muuseumi Aastaraamat III. Tartu

Ränk, G. 1996. *VANA EESTI rahvas ja kultuur*. Tartu: Ilmamaa

Troska, G. Viires, A. Karu, E. Vahtre, L. Tõnurist, I. 2000. *Eesti rahvakultuuri leksikon*. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus

Vunder, E. 1992. *Eesti rahvapärane taimornament tikandis*. Tallinn: Kunst

INTERNETIST PÄRINEVAD MATERJALID

Jürgen, T. 2000. *Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2000. Artikkel: Tarvastu rahvarõivad*. Viljandi Muuseum <http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?op=body&id=117> 28.11.2011

Jürgen, T. 2001. *Viljandi Muuseumi Aastaraamat 2001. Artikkel: Paistu rahvarõivad*. Viljandi Muuseum <http://www.muuseum.viljandimaa.ee/?id=73&op=body> 28.11.2011

Praust, V. *Eesti mõisaportaali* www.mois.ee 17.11.2011

Paistu valla koduleht www.paistu.ee 17.11.2011

Tarvastu valla koduleht www.tarvastu.ee 17.11.2011

KIRJALIKUD ARHIIVMATERJALID

VM E – Viljandi Muuseumi etnograafiline kogu

ERM HME – Eesti Rahva Muuseumi Heimtali Muuseumi etnograafiline kogu

Kont, Ü. 2006. *Lõuna-Viljandimaa naiste pidulikud peakatted*. Viljandi: TÜ Viljandi Kultuuriakadeemia. [Seminaritöö].

KASUTATUD LÜHENDID

ERM – Eesti Rahva Muuseum

VM – Viljandi muuseum

ERM HM – Eesti Rahva Muuseumi Heimtali Muuseum

AR – Anu Raud, Eesti Rahva Muuseumi Heimtali Muuseum

Khk – kihelkond

Saj - sajand

TEKSTIILIKOGU ESEMED

VM 304/ E2	VM 2884/ E75	AR 175
VM 326/ E3	VM 2924/ E77	AR 178
VM 351/ E12	VM 3084/ E190	AR 181
VM 367/ E84	VM 3126/ E21	AR 446
VM 370/ E82	VM 3523/ E23	AR 574
VM 387/ E83	VM 3529/ E22	AR 689
VM 392/ E11	VM 3531/ E78	ERM HME 901
VM 398/ E10	VM 3537/ E14	ERM HME 1071
VM 399/ E1	VM 3543/ E286	
VM 400/ E85	VM 4307/ E86	
VM 1172/ E283	VM 4309/ E79	
VM 1173/ E284	VM 6033/ E288	
VM 1174/ E287	VM 6071/ E285	
VM 1352/ E290	VM 6793/ E367	
VM 1928/ E16	VM 9106/ E423:4	

VM 2069/ E15
VM 2070/ E7
VM 2238/ E17
VM 2355/ E291
VM 2403/ E292
VM 2420/ E18
VM 2422/ E19
VM 2693/ E13
VM 2724/ E20
VM 2761/ E194

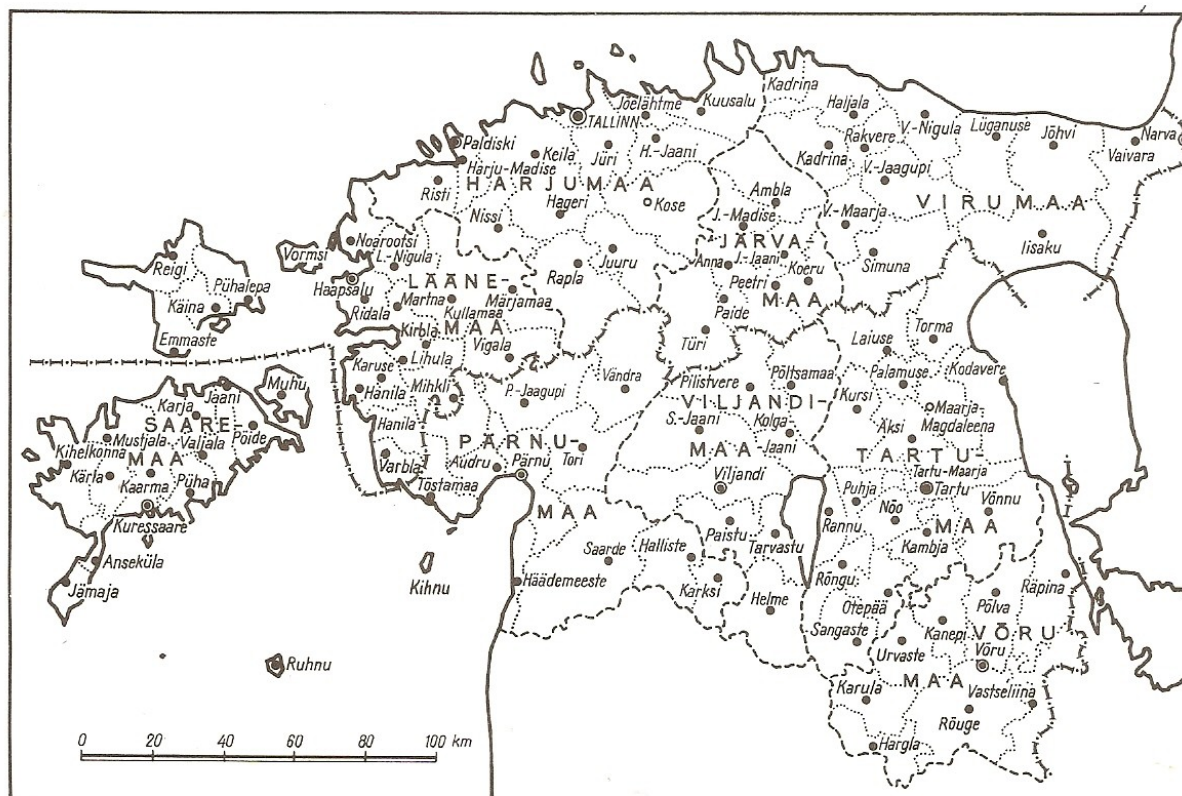
VM 9106/ E423:8
VM 9108/ E
VM 9176/ E
VM 9194/ E
VM 9265/ E
VM 9284/ E420:5
VM 9309/ E
VM 9411:1
VM 9411:2

FOTODE AUTOR

VM – Herki Helves

LISAD

LISA 1. JOONISED

Joonis 1. Eestimaa kubermang ja Liivimaa kubermangu põhjaosa 19. saj. keskpaiku
(Kaarma & Voolmaa 1981, lk 20)

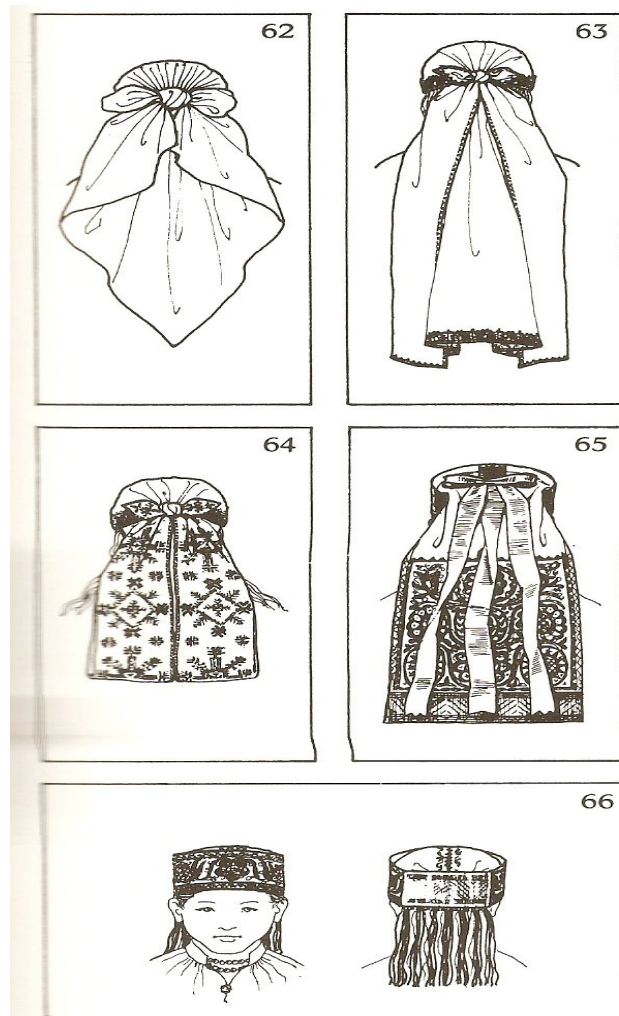

5

Joonis 2. Tarvastu naiseülikond. (Kurrik 1938, tahvel VII)

Joonis 3. Paistu naise ülikond XIX saj. keskelt.
(Eesti rahvarõivad XIX ja XX sajandi keskelt, tahvel I)

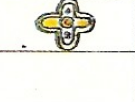

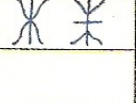

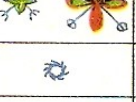
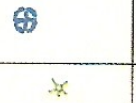

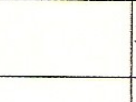

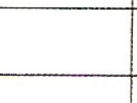

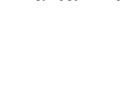
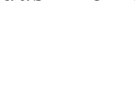
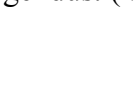
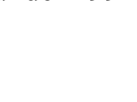

Joonis 4. Pilt 62 – Halliste-Karksi rätt;

Pilt 63 – Mulgi idakihelkondade piklik rätt;

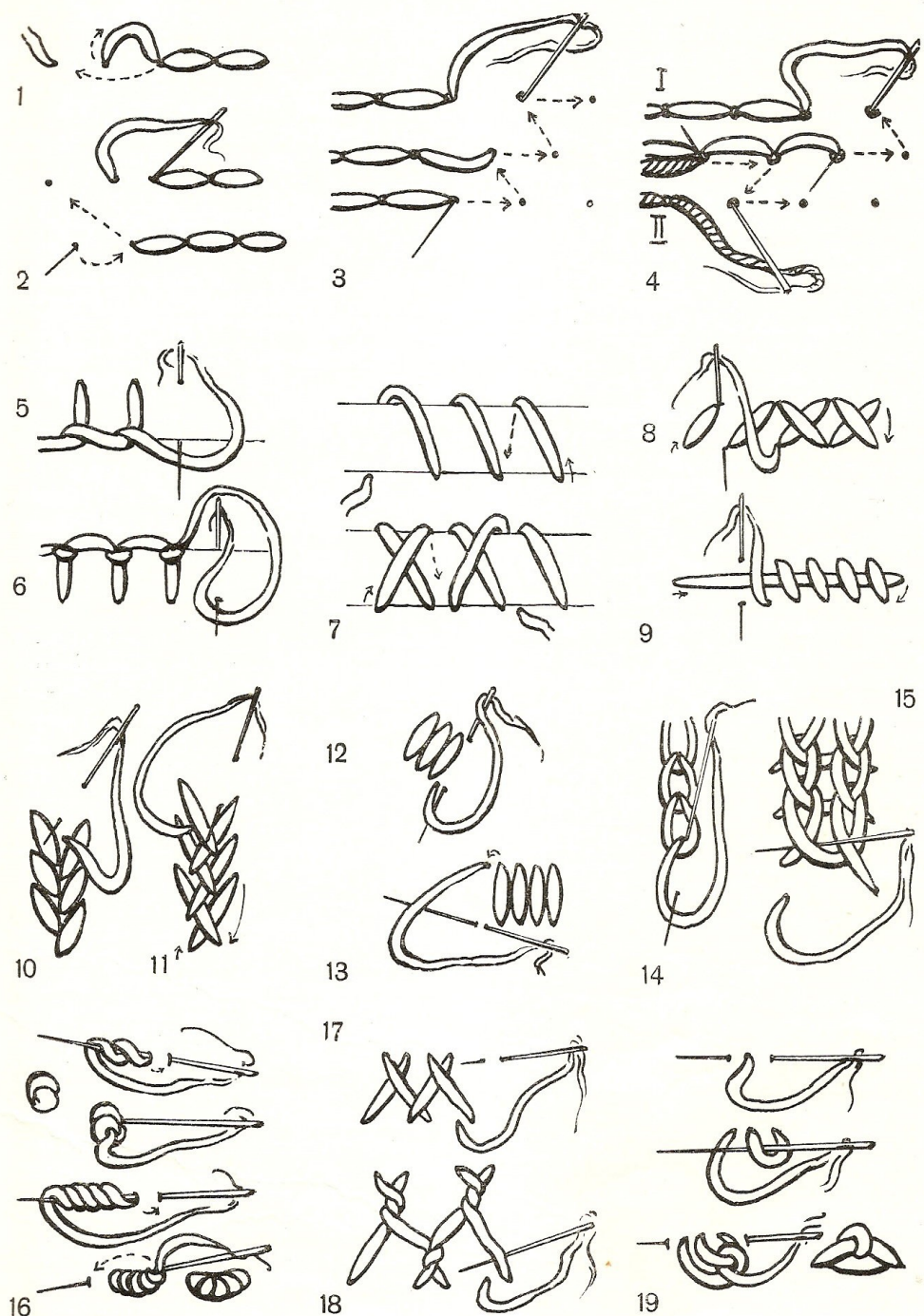
Pilt 64 – Mulgi idakihelkondade ülesmurtud sabaga poolrätt

Pilt 65 – *Linuk* ehk sabaga tanu

(Kaarmaa & Voolmaa 1981, lk 41)

Algmotiiv	Algmotiivi tähenduslikud variandid	LIHTMOTIIV		KONTUURJOONTEGA MOTIIVID		KOMBINEERITUD MOTIIVID	
		MULGIMAA	KIHNU	MULGIMAA	KIHNU	MULGIMAA	KIHNU
RIST	Kreeka rist						
							
ELUPUU	Neliksiir						
	Kolmikoks						
	Puu						
	Rist						
	Oks						
SÕR	Elupuu ristiga						
	Sõõr						
	Ristiga						
	Viie-seitsmeharulise tähega						
	Kaheksa-harulise tähega						
ROOS	Viie-leheline						
	Kuue-leheline						
	Seitsme-leheline						
	Kaheksa-leheline						
Tärnid	Nelja-kaheksa harulised						
	Pool-kaared						

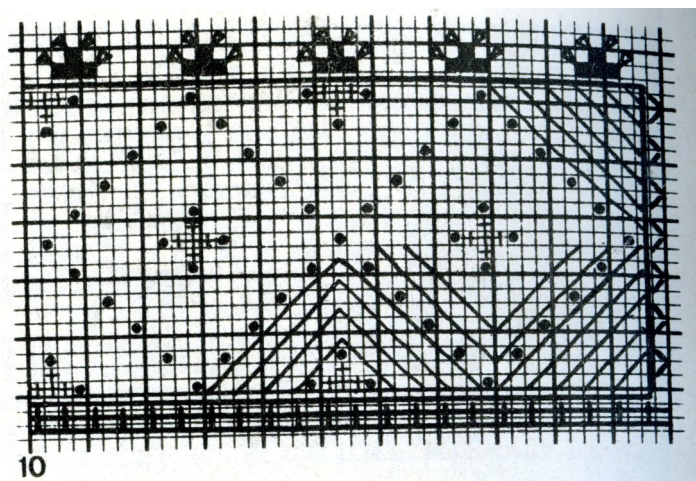
Joonis 5. Mulgi-Kihnu taimtikandite tähenduslik-ornamentaalne liigendus. (Vunder 1992, lk 66)

Joon. 42. Ilupisted I (vt. seletused lk. 20).

21

Joonis 6. Ilupisted. Pildid 5-6 – sämp- ja nööpaugupisted; Pilt 7 – üleloomispisted; Pildid 8 ja 9 – ristpisted; Pildid 10 ja 11 – lehtpisted; Pilt 12 – mähkpiste; Pilt 13 – madalpiste; Pilt 14 ja 15 – ahelpiste; Pilt 18 – aedpiste (Kurrik 1938, lk 21)

Joonis 7. Tarvastu tanu *maali* tikandi- ja helmeste skeem.
(Kurrik 1938, tahvel XL)

LISA 2. FOTOD KOOS ESEMEKIRJELDUSTEGA

ESIMESE PERIOODI TANUD

VM 367/E84 Tarvastu tanu, Paistu „pearätt“

Tarvastu tanu, valgest labasest linasest riidest. Otsades tumepunased villasest lõngast maalid. Ühes otsas kirjaks rohelised kaldruudud, millede sees tumesinised sõõrid, äärtes tumesinised tärnid, teises otsas punaste kaldruutude sees mustast lõngast südamikud. Tanu nurkades punase, tumesinise ja rohelise lõngaga õmmeldud geomeetrilised ristpistes motiivid. Tanu külgmised servad üle löödud ühtpidi rohelise, teistpidi risti üle punase villase lõngaga.

VM 400/ E85 Tarvastu tanu, Holstre

Tarvastu tanu, valgest labasest linasest riidest. Kahel pool otstes 2 cm laiused geomeetrilised kirjad – maalid, õmmeldud ristpistes punase, tumesinise ja rohelise (taimevärv) villase lõngaga. Ühes otsas kiri moodustab sik-sak joone, teises kaldristid. Tanu nurkades suuremad, külgmistes servades vahepeal viis väiksemat ristpiste motiivi. Tanu otsad äärestatud punase ja rohelise kettpistet meenutava pistete reaga, mis äärestatud tumesinise lõngaga, külgmised servad üle lõõdud ühtpidi punase, teistpidi risti üle sinise lõngaga.

VM 2070/ E7 Tarvastu tanu (Paistu)

Tarvastu tanu, „Holstre päärätt“ valgest 80,5x84,5 cm suurusest linasest riidest. Tanul kahe vastasservas 2,5 cm ja 3,5 cm laiused maalid ja nurkades motiivid tehtud ristpistes roosakas-punase maagelõngaga, mis heledaks pleekunud. Tanu äärestatud maalide servast nõõpaugupistega ja nende vahel olevaist servadest üleloomispistega – kord üht, kord teistpidi.

VM 387/ E83 Tarvastu tanu, pearätt pika sabaga

Tarvastu tanu, linasest labasest riidest. Otstesse õmmeldud punase villase poelõngaga maal. Ühes otsas maal 3x45 cm, kirjaks sees rist- ja kastpistes tumesinised kaldruudud, tanu nurkades punased, sinised ristpiste read vaheldumisi. Teises otsas maal 2,6x51 cm punasel põhjal kaldruutudes tumesinisest ja rohekast lõngast tärnid, tanu nurkades ristpiste motiivikesed punasest lõngast siniste südamekega. Tanu otsmised servad äärestatud sämppestega, sampude servas varspiste. Külgmised servad üle loodud sinise ja punase lõngaga üleloomispistel.

VM 3543/ E286 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, pika sabaga. Tikitud valgele linasele riidele punase ja tumerohelise poevillase lõngaga. Hõlmadel viis motiivi – suurem ja väiksem vaheldumisi. Kahes nurgas ümmargused, kahes aga hargneva puu sarnased motiivid samade lõngadega. Äär tehtud üleloomispistel punase ja tumerohelise lõngaga. Maalid samade lõngadega, lisaks veel must lõng. Ühe maali punasel põhjal moodustab roheline ruudustik, mille sees mustad kaldruudud, keskel roheline täpiga. Teisel maalil jääb punasele põhjale valge sakiline joon moodustades kahele poole joont nagu saehambad. Neil saehammastel on kolm täppi – vaheldumisi rohelised ja mustad. Ees ääres roheline joon ja roheliste täpikeste joon.

VM 2924/ E77 Paistu

Tanu, valgest puuvillasest riidest taha kokku kroogitud. Tanu ääres 1,4 cm laiune tumepunase ja rohelise villase lõngaga tikand. Äär tehtud tumesinise villase lõngaga nõõpaugu pistes. Ääres on veel tumepunasest ja rohelisest villasest lõngast palmitsetud pael.

TEISE PERIOODI TANUD

VM 9411:1 Paistu

Valgest puuvillasest riidest, punase tikandiga. Kummaski otsas kaks maali.

VM 4307/ E86 Tarvastu tanu, Paistu, Holstre

Tarvastu tanu valgest puuvillasest silmilisest riidest. Otsesse õmmeldud – ühes 4x47 cm, teises 4,5x50 cm punase villase poelõngaga maalid, millel kuldpärlitest kaunistus. Lühema maali poolse rätinurkades viiest väikesest punasest, roheliste südamekega õitest koosnevad motiivid, teistes nurkades rattakujulised motiivid – punasest, rohelisest ja hallist lõngast. Külgmistes seervades viis suuremat, neist kaks ümmargust, nende vahel pisemad motiivid samadest värvidest. Rätiku otsad äärestatud punase sämppestega, sämpude servas varspiste, külgmised servad üle löödud ühtpidi rohelise, teistpidi risti üle punase lõngaga.

VM 2884/ E75

Tarvastu tanu, 105x107 cm suurusest valgest puuvillasest riidest. Pikematel külgedel roosakas-punasest villasest riidest tikandiga ilustatud maalid. Ühel maalil keskel rohelise villase ja valge puuvillase niidiga nõõpaugu pistes kaared. Teisel maalil valge puuvillase niidiga ja rohelise, sinise villase lõngaga stiliseeritud lehemotiivid. Lühematel külgedel ja nurkades rohelise ja punase villase lõngaga tikitud motiivid.

VM 6793/ E367 Tarvastu tanu

Pika sabaga tanu, valgele tüllile, millel sees väikesed valged täpid, tikitud punase ja roheline villase poelõngaga. Tanu hõlmade ja nurkade peal tikitud rist-, kast- ja aedpistes motiivid. Äär tehtud üleloomispistel punase ja roheline lõngaga. Ääres ahelpiste joon. Otsaes olev maal 46 cm pikk, 7 cm lai, tikitud valgele pesuriidele. Maal punane, kaunistuseks sinist ja rohelist villast lõnga, litrid ja valged ning kollakarva pärlid. Tanu sabas olev maal 43 cm pikk ja 3 cm lai ning tikitud samuti valgele pesuriidele. Kaunistuseks sinine ja roheline villane lõng ja litrid ning mustad, valged, sinised ja kollased pärlid. Valgele tüllile tikitud villaste poelõngadega.

VM 6033/ E288 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „sabaga tanu“. Valgest õhukesest poeriidest, pika sabaga. Tikitud punase, roheline ja helesinise villase lõngaga aed-, rist- ja kastpistes. Kaunistuseks litrid. Kaunistused äärtes ja nurkades. Kahes otsas maalid. Äärtes vahelduvad kaks isesugust suuremat motiivi, millede vahel väiksemad motiivid. Üks maal 47x5,5 cm, tikitud punasest lõngast moodustades sakilise kõrgema joone, millest kahel pool nagu saehambad. Igal saehambal kolm rohelist ringi ja üks litritest moodustuv õie motiiv. Maali servades rida litreid. Teine maal 5x46 cm suur. Kaunistuseks rohelised ringid ja valged ja kollased, sinised pärlid. Oli vana-vanaema tanu, kanti pidulikkudel juhtudel.

VM 9106/ E423:8 Holstre tanu

Mulgirätik, pika sabaga, 104x98 cm suurusest valgest linasest riidest. Mulgirätik kokku sidumata. Otstes 46 cm pikkused punase villase lõngaga tikitud maalid. Maalid kaunistatud valgete, kollaste, siniste ja roheliste pärlitega. Mõlemal äärel punase villase lõngaga ristpistes tikitud viis 8-harulist tähte. Nurkades 8-harulised tähed. Äär on üle löödud punase villase lõngaga.

VM 1174/E 287 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, toimest poeriidest, tikitud punase ja roheline villase lõngaga aed- ja ristpistes. Kaunistused äärtes ja nurkades – vahelduvad 4-haruline ja 4-kandiline motiiv. Äär üleloomispistel punase ja roheline lõngaga. Maalid tikitud punase villase lõngaga. Ühe maali (5x50 cm) kiri moodustab kuusnurgad, millede südamikus 8-haruline täht sinise ja roheline lõngaga. Äärtes rohelistes ringikesed. Teine maal (5x48 cm), kaunistuseks mustad ning rohelistes täpid.

VM 4309/ E79 – Paistu, Holstre, pika sabaga.

Tarvastu tanu, 86x103 cm, puuvillasest riidest. Kahel lühemal küljel keskel maalid, milledest 44x3,5 cm maal tikitud punase, roheline ja musta villase lõngaga ja siniste ja valgete helmestega ja 47x3,5 cm maal tikitud tumepunase, roheline ja halli villase lõngaga, ning siniste ja valgete helmestega. Pikematel külgedel ja nurkades punase ja roheline villase lõngaga tikitud maal.

AR 175 – Tarvastu rätt

Valgest puuvillasest riidest, ristpiste. Kaks maali: 44,5x5; 42,5x5 cm.

AR 446 – Mulgirätik

Valmistatud tõenäoliselt vanast laudlinast, ristpiste, madalpiste, pärltikand. Kahe maaliga.

KOLMANDA PERIOODI TANUD

VM 9309 – Tarvastu tanu

Puuvillasest valgest riidest, punase tikandiga. Valmistatud Tarvastu khk. 19. saj. teisel poolel.

VM 2693/ E13 Tarvastu tanu

Tarvastu, Holstre tanu, lühikese kokkuõmmeldud sabaga, mis poolenisti lahti hargnenud. Tanu tehtud kahest riidest: saba ja lagipealne valgest puuvillasest riidest ja otsaesise osa peenest linasest riidest. Tanu maalil ja sabal olevad motiivid tikitud helepunase poevillase lõngaga. Maali keskosal 14 cm pikkuselt kullakarvalistest helmestest tikand. Ajalehepaberist vooder.

VM 3084/ E190 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, tehtud 58x83 cm suurusest valgest pesuriidest, lühikese sabaga. Ees maalil (5x48 cm) punase lõngaga tikand, millel omakorda kollastest, sinistest, valgetest ja rohelistest pärlitest tikand ja litrid. Äär tehtud üleloomispistel punase villase lõngaga ja selle ääres veel ahelpiste. Sabal ja ülemistes nurkades õiemotiivid punase villase lõngaga rist- ja kastpistes. Tanul on ülemised nurgad kokku sõlmitud, saba ääred lahti ja alt ääred nõelumata. Restaureeritud 2000.

VM 9106/ E423:4

Mulgiritik, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Maal tikitud geomeetrilises kirjas helepunase villase lõngaga. Maali pikkus 48,5 cm. Maal ulatub tagant sõlmamiseni. Maali keskosas 23 cm ulatuses kullakarvalistest ja mõnedest sinistest pärlitest geomeetriline tikand. Tanu sabal neli 8-harulist tähte, mis tikitud ristpistes helepunase villase lõngaga. Maalil all papist vooder. Restaureeritud 1996.

VM 1352/ E290 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, lühikese sabaga. Valgele pesuriidele tikitud kollakas-punase villase lõngaga aed- ja ristpistes, kaunistuseks kullakarva pärlid. Tanu hõlmadel kaks suuremat motiivi, nurkades väiksemad. Äär tehtud üleloomispistel, sama punase lõngaga. Maali suurus 4x45 cm. Tikitud kollakas-punase villase lõngaga. Kaunistuseks keskkohas 19 cm laiune tikand kullakarva pärlitest. Vanus teadmata.

VM 1928/ E16 Tavastu tanu (Paistu)

Tavastu tanu, lühikese sabaga. Tanu on lahti harutatud. Ömmeldud valgest puuvillasest riidest. Tanu maalil ja sabal olevad motiivid tikitud helepunase poevillase lõngaga. Maalil tikand kullakarva ja sinistest helmestest. Sabal olevatel motiividel kullakarva ja punased helmed. Tanu äärestatud maali servast nõõpaugu pistega ja kahest külgmisest servast üleloomispistega.

VM 2069/ E15 Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese sabaga, lahti harutatud, valgest puuvillasest riidest. Maal tikitud kollakaspunase villase lõngaga ja helmestega. Tanu nurkades ja sabal olevad motiivid tikitud lillakas-punase villase lõngaga, samuti külgserv üleloomispistel kuna maalipoolne serv on tehtud nõõpaugu pistel kollakaspunase villase lõngaga.

VM 2238/ E17

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese sabaga. Õmmeldud käsitsi valgest puuvillasest riidest ja kaunistatud helepunase poevillase tikandiga. Maali keskosa 17 cm pikkuselt tikitud kulla- ja hõbedakarvaliste helmestega ning sabal olevate motiivide keskosa mustade helmestega. Tanu äärstatud maali servast nõõpaugu pistega ja kahest külgservast üleloomispistega.

VM 2355/ E291 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, valgele puuvillasele poeriidele tikitud punase villase lõngaga rist-, kast- ja aedpistes hõlma- ja nurgakirjad. Maal 47x4 cm, tikitud punase lõngaga. Kaunistuseks hõbdased pärlid üle maali, keskkohalt tihedamalt 21 cm ulatuses. Hõlmadel 4 suuremat motiivi, nurkades väiksemad. Äär tehtud üleloomispistel, punase villase lõngaga. Tanu valmistamise koht ja vanus teadmata.

VM 2420/ E18 Tavastu tanu

Tavastu tanu, „päärätt“ poolik. Tanu on valgest puuvillasest riidest. Maal ja motiivid tikitud helepunase poevillase lõngaga. Maalil tikand kullakarva, sinistest ja valgetest helmestest. Motiivide keskkohad tikitud mustade, kullakarva ja siniste helmestega. Maalipoolne serv äärestatud nõõpaugupistel ja kahest külgservast üleloomispistel.

VM 2422/ E19 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „päärätt“ tehtud Paistu khk. Holstre vallas. Lühikese sabaga. Tanu on lahti harutatud, valgest puuvillasest riidest helepunase puuvillasest lõngast tikandiga. Maali keskosal 16,5 cm pikkuselt tihe ja otsades hõre kullakarvalistest, sinistest ja kollastest helmestest tikand. Motiivide keskosad tikitud siniste ja kullakarvaliste helmestega ja lilla-rohelise villase lõngaga. Maali poolne serv äärestatud nõõpaugu pistel ja kahest külgservast üleloomispistel.

VM 2724/ E20 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese sabaga, tanu lahti harutatud. Ömmeldud käsitsi valgest puuvillasest riidest. Kaunistuseks tanumaal ja sabal olevad motiivid tikitud helepunase, roheline, musta poevillase lõngaga. Maali keskosas 14,5 cm pikkuselt kullakarvalistest helmestest tikand ja kummalgi pool otstes keskel rida musta villase lõngaga ja valge puuvillase niidiga täppe, äärtes roheline ja halli villase lõngaga väikesi motiive. Maalipoolne serv äärestatud nõõpaugupistel, kahest külgservast üleloomispistel.

VM 3126/ E21 Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, lühikese sabaga (poolenisti lahti harutatud) valgest puuvillasest riidest. Sabal olevad motiivid ja maal tikitud punase villase lõngaga. Maali keskosa umbes 15 cm pikkuselt tikitud lilla- ja kullakarvaliste helmestega. Maalil all keskel 23,5 cm ulatuses papist kõvendus. Maalipoolne serv ja nurgamotiivi kohalt külgserv äärestatud nõõpaugupistel, ülejäänud osa külgservast üleloomispistel.

VM 3523/ E23 Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „naiste päärätt“, valgest puuvillasest riidest, maal tikitud punase villase lõngaga, millel keskel kogu ulatuses rohelise ja roosa villase lõngaga tikitud väikesed motiivid, kuna äärtel halli ja roosa villase lõngaga tikitud väikesed motiivid. Tanu sabal olevad motiivid tikitud punase ja rohelise villase lõngaga, samuti nurkades. Maali poolne serv ja külgservad nurgamotiivi kohalt äärestatud nõõpaugupistel, ülejäänud osa külgservast aga rohelise ja punase lõngaga üleloomispistel.

VM 3529/ E22 Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese sabaga. Tanu lahti harutatud. Valgest puuvillasest riidest. Tanu maalil ja sabal olevad motiivid tikitud helepunase poevillase lõngaga. Maali keskosal 18 cm pikkuselt kullakarvalistest helmestest tikand ja sabal olevatel motiividel mustast ja kullakarvalistest helmestest tikand. Maali poolne serv äärestatud nõõpaugu pistel ja külgservad üleloomispistel.

VM 3537/ E14 Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „päärätt“ tehtud Paistu khk. Holstre v. Lühikese sabaga. Tanu tehtud valgest puuvillasest riidest helepunase poolvillase tikandiga. Maali sees 17 cm ulatuses kullakarvalistest helmestest tikand. Sabal olevate motiivide keskosa tikitud kullakarvaliste ja siniste helmestega. Maalil all pappvooder.

VM 9265/ E Tarvastu tanu

Peenel valgel puuvillasel riidel ristpistes punane tikand. Punasel maalil helmed. Valmistamiskoht Tarvastu khk. Valmistaja Nürk.

VM 9411:2 Mulgirätik, Paistu

Valgest puuvillasest riidest, punase tikandiga. Valmistamiskoht ja aeg Paistu khk, 19. saj. teisel poolel.

VM 2761/ E194

Valge poeriie; maal on tikitud tihedasti punase villase lõngaga. Äär tehtud nõõpaugu pistel. Otsades ja ääres maalil kaks ristpisterida. Maal tikitud kullakarva, roheliste, mustade ja siniste helmestega keskkohast 21 cm pikkuselt. Nurgamotiiv ja samuti äär nurgas lillakas-punase villase lõngaga tikitud.

VM 2403/ E292 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, sabata. Valgele pesuriidele tikitud maal punakas-kollase villase lõngaga. Kaunistuseks keset maali 17 cm laiuselt pärltikand kullakarva, kollaste ja siniste pärlitega. Ääred tehtud üleloomispistel kollakas-punase villase lõngaga. Vanus teadmata.

ERM HME 901 – Mulgirätik

Mulgirätik, linane, esiserv kaunistatud punase villase tikandiga ja valgete ümmarguste pärlitega. Rāti servad äärestatud punase villase lõngaga.

AR 574 – Mulgirätik

Valge puuvillane kangas, villase lõngaga tikand. Maali suurus 4,5x43 cm.

VM 9108/ E – Tarvastu tanu, Paistu

Valgest puuvillasest riidest, lühikese sabaga tanu. Tikitud punase lõngaga. Valmistamise aeg umbes 1860 aastal. Maali suurus 4,5x47 cm.

VM 392/ E11 – Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese kokkuõmmeldud sabaga. Tanu materjaliks valge puuvillane riie. Tanu sabal olevad motiivid ja maali otsad tikitud helepunase poevillase lõngaga ja maali keskosa 18 cm pikkuselt tumedama punase poevillase lõngaga ja kullakarvaliste, lillade ja siniste helmestega. Tanu maalil papist vooder all.

VM 1173/ E284 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, lühikese sabaga, õmmeldud valgest puuvillasest riidest, tikand punase villase lõngaga rist-, aed- ja kastpistes. Tanu sabal 2 suuremat 8-harulist motiivi, nurkades väikesed õiemotiivid. Äär samuti punase lõngaga üleloomispistel. Maal tikitud sama punase villase lõngaga. Kaunistuseks keskkohas 22 cm ulatuses kullakarva pärlitikand. All pappvooder.

VM 6071/ E285 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, hõredast poeriidest, millel sees üksikud väikesed motiivid põimitud. Tanu on lühikese sabaga. Tanu sabal kaks motiivi tikitud ristpistes punase villase lõngaga. Samuti sõlmitavates nurkades. Maal tikitud pool-ristpistes sama punase villase lõngaga. Maalil tikand kullakarva ja siniste pärlitega ja litritega. Maalil mitmekordsest paberist vooder all. Oli vana-vanaema tanu. Tanu on targeldatud.

VM 370/ E82 – Tarvastu tanu (Paistu)

Tarvastu tanu, valgest puuvillasest riidest, lühikese sabaga. Tanu otsaette õmmeldud helepunane

poelõngast maal suurusega 3,5x47 cm, millel on 21 cm pikkuselt keskel kullakarva pärlitest kaunistus. Tanu sabal 4 motiivi, ömmeldud rist-, põlvik- ja aedpistes. Sidumisnurkades väiksemad motiivid ristpistes. Tanu otsmiku serv äärestatud sämppistes, külgmised servad ristamisi üle löödud. Tanu saba pikkus sõlme kohalt 23 cm. Laius alt 28 cm. Maali all papist vooder.

VM 3531/ E78 – Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Tanu maali keskmine osa 22 cm ulatuses tikitud helepunase villase lõngaga ja kullakarvaliste ja siniste helmestega. Otsad tikitud lillakaspunase lõngaga, millel halli ja roheka villase lõngaga väikesed motiivid ja äärtes musta villase lõngaga täpid. Tanu sabal lillakas-punase ja kollakas-rohelisega motiivid.

VM 9284/ E420:5 – Tarvastu tanu, Paistu

Mulgirätik, lühikese sabaga, 88x44 cm suurusest valgest puuvillasest riidest. Maal tikitud geomeetrilises kirjas helepunase villase lõngaga. Maali pikkus 47 cm. Maali keskosas 15 cm ulatuses kullakarvalistest helmestest geomeetiline tikand. Tanu sabal on neli 8-harulist tähte, milledest alumised tikitud ristpistes helepunase, ülemised kirsipunase villase lõngaga.

VM 326/ E3 - Tarvastu tanu, Paistu

Tarvastu tanu „päärätt“, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Tanu maal tikitud punase villase lõngaga. Maalil on kullakarvalistest, sinistest ja punastest helmestest tikand. Maalil on all pappvooder. Tanu sabal ja nurkades olevad motiivid tikitud helepunase villase lõngaga ja mustade ning kullakarvaliste helmestega. KANUT 2010.

VM 398/ E10 – Tarvastu tanu (Holstre)

Kohalik nimetus „Holstre tanu“. Tarvastu tanu, lühikese sabaga, mis kokku ömmeldud. Tanu materjaliks valge puuvillane riie. Tanu maalil ja sabal olevad motiivid tikitud helepunase pevillase lõngaga. Maalil kullakarvalistest helmestest tikand. Sabal olevatel motiividel peale kullakarvaliste helmeste veel mustad ja helesinised helmed. Maalil all papist vooder.

VM 9176/ E – Paistu, lühikese sabaga

Valgest poeriidest tanu, punase villase lõngaga tikand. Maalil 18 cm ulatuses pärltikand. Saba 48 cm pikkune. Valmistamiskoht Paistu.

VM 9194/ E – Tarvastu tanu, Holstre

Valgele poeriidele tikitud punase villase lõngaga ornament. Punane maal (4x41 cm) lühikese sabaga.

VM – 1172/ E283 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu, ülestõstetud sabaga, valgest pesuriidest, tikand punase villase lõngaga rist- ja aedpistes. Sabal 4 suuremat motiivi, nurkades väiksemad motiivid. Äär üleloomispistel sama punase lõngaga. Maali punasel tikandil keskkohas, 21 cm pikkuselt kullakarva pärlitikand. Tikandi all pappvooder.

VM 399/ E1 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „päärätt“, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Tanu maalil ja sabal olevad motiivid tikitud punase villase lõngaga. Maalil ees kullakarvalistest helmestest tikand ja all pappvooder. Tanu sabal olevate motiivide keskosad tikitud halli ja rohelise villase lõngaga.

VM 304/ E2 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „päärätt“, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Tanu maali keskmine osa 26 cm ulatuses tikitud punase villase lõngaga ja helmestega, maali otsad, mis keskosa külge jätkatud, tikitud kollakas-punase villase lõngaga. Maalil all pappvooder. Tanu sabal ja nurkades olevad motiivid tikitud helepunase villase lõngaga ja mustade ja siniste helmestega.

VM 351/ E12 – Tarvastu tanu

Tarvastu tanu „Holstre päärätt“, lühikese sabaga, valgest puuvillasest riidest. Maalil ja tanu sabal olevad motiivid tikitud punase pevillase lõngaga. Maalil ees keskel 19 cm ulatuses kullakarvalistest ja sinistest helmestest tikand. Tanu maalil all pappvooder.

AR 181 – Mulgirätt

Valgest puuvillasest riidest, punase ristpistetikandiga. Maal 4,5x43 cm suurune.

AR 486 – Mulgirätt, Paistu

Mulgirätt, lühike, alläär keeratud, kuulus Johanna Marie Sootsile (1908-1975), oli heimtali mõisa tisleri tütar. Rätt valmistatud linasest riidest, tikitud villaste lõngadega, pärltikand.

AR 178 – Paistu rätt

Tehtud valgest puuvillasest riidest, ristpistetikand. Lisaks kullakarvalised pärlid. Saadud „UKU“-st 1968. aastal.

ERM HME 1071 – Mulgirätt

Puuvillasest valgest riidest, villane tikand. Mulgirätt, poolik, mitmest kohast oskuslikult paigatud. Kaunistatud tikandi ja pärlitega.

LISA 3. TABELID

SUMMARY

The purpose of this seminar work „Development of Tarvastu bonnet during the late 18th century until the late 19th century“ was to find out how is Tarvastu bonnet changed during the late 18th century until the late 19th century. In addition there was a purpose to find out how are the embroidered patterns: in forehead, in the corners and in borders, changed. What kind of materials, colors, stitches and ornaments were used.

The hypothesis that was posed is the following: Tarvastu bonnets are not as similar as it is thought in general. Including fashion, materials and the stitches. In order to find the answer I observed Tarvastu bonnets from the Viljandi Museum and the National Museum of Estonia Heimtali Museum.

Tarvastu bonnets had three stages of development. In the first stage, the bonnets were made of home-made linen fabric. The size of the bonnets was between 85-95 cm. There was two forehead and four corner embroidery. Some bonnets had also embroidery in borders, but these were quite small. Embroidery was made of yarn: red, dark blue and green colors were oftenly used. In the second stage the bonnets were made of cotton fabric, which was purchased from the shop. Bonnets were a bit bigger now. The part of the bonnet, which was hanging on the back, were until 117 cm tall. There was still two forehead and four corner embroidery, but the size of these were bigger. Most of the bonnets had borders embroidery as well. Embroidery was made of yarn, but there was an innovation: a little beads came into use. In the third stage the bonnets were made of cotton fabric, but the part, which was hanging on the back, was now raised up, so there was no point of stitching the second forehead embroidery. Forehead embroidery was now stitched with beads mostly. Geometrical ornament was the characteristical feature for all three stages.

In conclusion, the purpose of the seminar work was accomplished and the hypothesis was affirmed.